

MARLENA MODZELEWSKA
RAFAŁ WIŚNIEWSKI

ŚWIĘTO NIEPODLEGŁOŚCI

W PROCESACH RESTYTUCJI POSTAW WSPÓLNOTOWYCH POLAKÓW

MARLENA MODZELEWSKA

Absolwentka socjologii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Pracuje w Dziale Badań i Analiz Narodowego Centrum Kultury, gdzie realizuje projekty badawcze. Uczestniczyła w pracach nad *Raportem z badania zrealizowanego na potrzeby wieloletniego programu rządowego „Niepodległa”*, współautorka raportu *Świętowanie Niepodległości 11 listopada 2017 roku*.

PRZEGLĄD WYBRANYCH DEFINICJI I PROBLEMY ZE ZDEFINIOWANIEM WSPÓLNOTY

Wspólnota to kategoria poznawcza i analityczna, stanowiąca źródło interpretacji socjologicznych, politologicznych, historycznych i antropologicznych. Pojęcie to jest rozumiane bardzo różnorodnie, chociaż część definicji zawiera elementy wspólne. Twórcą teorii wspólnoty w naukach społecznych jest Ferdinand Tönnies, kontynuujący refleksję nad wspólnotą w wymiarze filozoficzno-socjologicznym. Wspólnota (*Gemeinschaft*) to nieprzymuszona, trwała forma związku między ludźmi, oparta na relacjach emocjonalnych. Jej przeciwieństwo stanowi zrzeszenie lub stowarzyszenie (*Gesellschaft*), które Tönnies rozumiał jako życie publiczne, światowe, gdzie stosunki międzyludzkie są mechaniczne i tymczasowe. Niemiecki socjolog wspólnotę postrzegał jako żywy organizm, stowarzyszenie zaś jako mechaniczny agregat¹. Teoria Tönniesa zbudowana jest głównie na dystynkcjach dychotomicznych – to, co jest charakterystyczne dla wspólnoty, stanowi przeciwieństwo stowarzyszenia. „Członkowie wspólnoty pozostają związani mimo rozłąki, członkowie stowarzyszenia pozostają rozdzieleni

1 F. Tönnies, *Wspólnota i stowarzyszenie. Rozprawa o komunizmie i socjalizmie jako empirycznych formach kultury*, [w:] *Klasyczne teorie socjologiczne*, pod red. P. Śpiewaka, tłum. M. Łukasiewicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 181–187.

RAFAŁ WIŚNIEWSKI

Doktor hab., profesor nadzwyczajny w Instytucie Socjologii UKSW, socjolog kultury, nauczyciel akademicki, menedżer instytucji kultury, dyrektor Narodowego Centrum Kultury. Były wiceprzewodniczący Polskiego Towarzystwa Socjologicznego (dawniej także członek Zarządu Rady Zakładu Badań Naukowych PTS i Zarządu Oddziału Warszawskiego PTS). Kierownik Zakładu Badań nad Kulturą w Instytucie Socjologii na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. W latach 2016–2017 dyrektor Instytutu Socjologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

pomimo powiązań”². Chociaż we współczesnej rzeczywistości społecznej podział ów nie ma charakteru determinantu (wspólnota i stowarzyszenie nie są postrzegane jako przeciwieństwa, z kolei modele tradycyjnej wspólnoty idealnej, na przykład wieś, nie wydają się tożsame ze wspólnotą idealną), to definicyjna funkcja dystynkcji w rozwoju pojęcia wspólnoty wydaje się nadal dominować w koncepcjach socjologicznych.

Wieloznaczność pojęcia i teoretyczne próby skonstruowania operacyjnej definicji wspólnoty prowadzą do konstrukcji analiz zbiorczych, bazujących na poszukiwaniu koncepcji integratywnej lub addytywnej. Colin Bell i Howard Newby zidentyfikowali główne problemy w definiowaniu wspólnoty: po pierwsze – trudność w zachowaniu obiektywizmu, a po drugie – brak rozdziwienki między podejściem deskryptywnym a utopijnym³. Socjologowie zajmują w stosunku do wspólnoty różne stanowiska aksjologiczne i ideologiczne, traktując ją jako stan pożądany, a tym samym krytykując współczesne społeczeństwo za zanik wspólnoty (Ferdinand Tönnies⁴, Charles H. Cooley⁵) lub uznając, że nie ma już możliwości restytucji wspólnoty, co stanowi konsekwencję rozwoju społecznego. Zanik poczucia wspólnoty jest traktowany zatem jako immanentna konsekwencja procesów rozwoju społecznego: w nowoczesnym społeczeństwie coraz ważniejszą rolę odgrywają instytucje lub stowarzyszenia (Niklas Luhmann⁶). Wreszcie niektórzy badacze zwracają uwagę na negatywne konotacje wspólnoty. Jednostka oddaje część swojej wolności, jej indywidualne predyspozycje i wyjątkowość zanikają w kolektywnie interpretowanej wspólnocie⁷. Tę antropologiczną wątpliwość celnie oddaje konstatacja Michała Kopczyka: „Wspólnota

² Tamże, s. 185.

³ Por. B. Mikołajewska, *Teorie wspólnoty w ujęciu C. Bell i H. Newby’ego*, [w:] teże, *Zjawisko wspólnoty*, The Lintons’ Video Press, New Haven 1999, s. 13–42.

⁴ Por. F. Tönnies, *Wspólnota i stowarzyszenie...*, dz. cyt.

⁵ Por. B. Mikołajewska, *Grupy pierwotne w ujęciu Ch. H. Cooleya*, [w:] teże, *Zjawisko wspólnoty*, dz. cyt., s. 107–111.

⁶ Por. J.H. Turner, *Funkcjonalizm systemowy – Luhmann*, [w:] tegoż, *Struktura teorii socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, tłum. M. Bucholc, G. Woroniecka, Z. Karpiński i in., Warszawa 2012, s. 67–86.

⁷ Z. Bauman, *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008, s. 10–11.

konstruuje się przeciw poprzez opozycję, wyobrażenie tego lub tych, którzy są «obcy», «nie swoi» – ma więc i swoją cenę, swój negatywny potencjał, ów «obcy» ma bowiem tendencję do zamieniania się we wroga, kogoś, kto stoi na drodze do pełnego urzeczywistnienia się mojego rajy”⁸. Emocje, jakie tworzą się wokół interpretacji wspólnoty, utrudniają jej krytyczną analizę i w konsekwencji wywołują drugi zidentyfikowany przez Bella i Newby’ego problem – rozdźwięk między podejściem deskryptywnym a utopizmem. Wskaźnikiem problemów, jakie pojawiają się wokół zdefiniowania wspólnoty, jest analiza George’a Hillery’ego, który w 1955 roku przeprowadził klasyfikację 94 definicji wspólnoty⁹. Rozróżnił przede wszystkim dwie główne kategorie: wspólnotę w sensie ogólnym i wspólnotę wiejską¹⁰. Definicje wspólnoty w sensie ogólnym najczęściej koncentrowały się wokół obszarów: posiadania wspólnych celów, norm, środków, samowystarczalności, wspólnego życia i świadomości pokrewieństwa. Identyfikacja analogicznych elementów różnych definicji ujawnia jednak potrzebę utworzenia rozbudowanej klasyfikacji i pokazuje, jak złożone i trudne do zdefiniowania jest pojęcie wspólnoty.

Nieład koncepcyjny i definicyjny kategorii wspólnoty doprowadził w latach sześćdziesiątych XX wieku do jej krytyki. Margaret Stacey, z powodu chaosu jaki wytworzył się wokół wspólnoty, uznała ją za „niby-pojęcie”, Ray E. Pahl stwierdził, że termin ten bardziej „sieje zamęt” niż służy rzeczywistemu wyjaśnieniu sytuacji społecznej. Część zachodnioeuropejskich socjologów podejmowała się zdefiniowania tego pojęcia, posługując się intuicyjnymi opisami *ad hoc*. W latach siedemdziesiątych nastąpił jednak powrót do klasycznych definicji, za pomocą których interpretowano wspólnotę, poszukując nowych rozwiązań w sytuacji tęsknoty za wspólnotą idealną w zanonimizowanych społeczeństwach.

Przegląd dotychczasowych definicji wspólnoty oraz własne koncepcje proponuje David B. Clark. Badacz ten wprowadza miejsce zamieszkania jako ważny aspekt wspólnoty (za: Robertem M. MacIverem i Charlesem H. Page’em), jednocześnie nie zgadzając się z uznawaniem wspólnie zamieszkiwanego terytorium za kluczowy element wspólnoty, a tym bardziej za jej synonim. Miejsce zamieszkania traktuje jako jeden z czynników kształtujących wspólnotę. Ujawnia się tu ważny postulat badacza, powracający przy okazji innych czynników kształtujących wspólnotę – silna potrzeba rozróżnienia tego, co ma wpływ na wspólnotę, od tego, czym wspólnota jest. Socjolog zagregował także definicje, w których wspólnota utożsamiana jest z udratyzowanymi wydarzeniami, takimi jak: wspólne ceremonie, festyny, święta oraz wszelkie inicjatywy i rytuały społeczne, które są sposobem wyrażania zbiorowych afektów. Zdaniem Clarka jest to kryterium niewystarczające, ponieważ nie opisuje istoty postawy wspólnotowej.

8 M. Koczyk, *Opisać wspólnotę... Humanistyka w kręgu pytań o istotę „optymalnego związku społecznego”*, [w:] *Wspólnoty opisane. Zjawisko wspólnotowości w perspektywie interdyscyplinarnej*, pod red. M. Koczyka, Wydawnictwo Naukowe ATH, Bielsko-Biała 2011, s. 9.

9 B. Mikołajewska, *Zjawisko wspólnoty*, dz. cyt., s. 19–20.

10 W XIX wieku panowała ogólna niechęć do miasta przy jednoczesnej idealizacji wsi, stąd w ówczesnych teoriach często spotykamy się z informacją, że wieś jest tożsama ze wspólnotą, lub wiele cech wspólnoty przypisuje się wsi. Por. B. Mikołajewska, *Wspólnota wiejska i jej władza*, [w:] *teje*, *Zjawisko wspólnoty*, dz. cyt.

Uważa on, że są to elementy tylko towarzyszące wspólnocie. Niemniej, partycypacja w rytuałach społecznych, szczególnie wzmacniających wątki afektywne, może konstytuować poczucie wspólnoty, zwłaszcza podczas wyjątkowych, niecodziennych wydarzeń. Także cytowany przez Clarka George Simpson utożsamia wspólnotę z emocjami i uczuciami: „jest ona kompleksem uwarunkowanych emocji, które jednostka odczuwa w stosunku do otaczającego świata, kolegów... Podstawowe korzenie wspólnoty tkwią w istotach ludzkich, w ich uczuciach, sentymentach, reakcjach”¹¹. Z kolei Barrie Newman podkreśla rolę autotelicznych stosunków społecznych w konstrukcji wspólnoty: „termin wspólnota odnosi się [do związków – przyp. MM i RW] i zawiera wszystkie te postaci związków, które charakteryzują się w wysokim stopniu osobistą intymnością, głębią, moralnym zobowiązaniem, społeczną zwartością i trwaniem w czasie. Wspólnota opiera się na człowieku jako całości, a nie rozważanym w tej lub innej roli, granej oddzielnie w społecznym porządku”¹². Definicje te stanowią punkt wyjścia w rozważaniach Clarka, w których dochodzi on do wniosku, że wspólnota ma źródło w samym człowieku. Potrzeba poczucia sensu i emocjonalnej bliskości to główne elementy wspólnoty. Zewnętrzne czynniki, na przykład ekonomiczne lub polityczne, mogą jedynie wpływać na szybkość zawiązywania się wspólnoty, jednak nie są jej istotą. Jej rdzeniem jest zbiór sentymentów (lub inaczej ład moralny), w którym należy wyróżnić dwie główne grupy: solidarność i poczucie istotności. Dla Clarka solidarność (którą uznaje za najpowszechniej akceptowany wśród badaczy element wspólnoty) jest synonimem społecznej jedności, wolności, społecznej zwartości oraz poczucia przynależności. Pod pojęciem solidarności kryją się takie sentymenty, jak sympatia, uprzejmość, wdzięczność i zaufanie. Poczucie istotności interpretuje on natomiast funkcjonalnie jako przekonanie jednostki, że odgrywa istotną rolę w społeczeństwie. Oba sentymenty odpowiadają na potrzeby będące bazą wspólnoty: przynależności i samorealizacji. Badacz zauważa wzajemny wpływ elementów wspólnoty: solidarność może być odczuwana przez jednostkę jedynie wtedy, gdy doświadcza ona również poczucia istotności. W związku z tym wspólnota powinna być analizowana jako całość. Clark kładzie nacisk na to, że poczucie wspólnoty musi być doświadczane przez członków danej społeczności, nawet jeżeli badaczowi wydaje się to nieautentyczne i sam nie doświadcza tego w danej grupie. Podsumowując rozważania Clarka, istotą wspólnoty są sentymenty (solidarność i poczucie istotności). Inne zjawiska wynikają ze wspólnoty lub sprzyjają jej powstaniu.

Na koniec przyjrzyjmy się związkowi wspólnoty z indywidualizmem. Jego ogólną definicję proponuje Piotr Sztompka, zdaniem którego jest to „podkreślanie znaczenia jednostki, wolnej od narzuconych więzi grupowych i uzależnień, obdarzonej godnością i niezbywalnymi prawami nie tylko jako obywatel, członek społeczeństwa, ale jako osoba ludzka, decydującej samodzielnie o kształcie swojej biografii, mającej do dyspozycji wiele wzorów życia czy kariery, a także

11 B. Mikołajewska, *Pojęcie wspólnoty w ujęciu Davida B. Clarka*, [w:] *też*, *Zjawisko wspólnoty*, dz. cyt., s. 189.

12 Tamże.

ponoszącej wyłączną odpowiedzialność za swoje sukcesy czy porażki¹³. Z jednej strony, jak podkreśla Mirosława Marody, „dla współczesnej socjologii indywidualizacja stanowi swoiste zwieńczenie procesu rozwoju ludzkości”¹⁴, z drugiej zaś, podobnie jak w przypadku wspólnoty, indywidualizmowi przypisywane są negatywne atrybuty. Uważa się, że wnosi do życia chaos i obarcza winą za rozpad związków międzyludzkich, będące konsekwencją narcystycznych zachowań i instrumentalnego traktowania innych. Indywidualizm jest też represyjny, za bardzo porządkujący rzeczywistość. Pod postacią represji kryje się, mówiąc bardzo ogólnie, model życia, do którego jednostka powinna dążyć, na który składa się między innymi: dążenie za wszelką cenę do osiągnięcia sukcesu (na przykład poprzez warsztaty „programujące na sukces”), pracoholizm czy kult idealnego ciała¹⁵. Jednocześnie w literaturze podejmowany jest temat schyłku indywidualizmu, zastępowanego przez społeczności zwane „nowymi plemionami”, charakteryzujące się wspólnymi zainteresowaniami, pasjami¹⁶. W społeczeństwie ryzyka¹⁷, w płynnej nowoczesności, w której człowiekowi towarzyszy nieustannie lęk¹⁸, istnieje potrzeba znalezienia ujścia dla afektów społecznych: „Zwłaszcza w naszych uszach wspólnota mile dźwięczy – w uszach ludzi, którym przyszło żyć w bezwzględnych czasach, czasach konkurencji i powszechnego dowodzenia swoich nad innymi przewag; w czasach, gdy ludzie są wobec siebie podejrzliwi i tylko nieliczni pośpiesziliby nam w biedzie na ratunek; gdy odpowiedzialność na nasze wołania o pomoc są napomnienia, że winniśmy sami sobie radzić...”¹⁹. W tym kontekście wspólnota ma wymiar eskapistyczny. Wydaje się więc, że wspólnota i indywidualizm stoją na przeciwnych biegunach, ale sprzeczność ta jest pozorna. Oba konstrukty pojęciowe są bardzo skomplikowane, nie da się ich sprowadzić jedynie do dwóch przeciwstawnych pojęć²⁰. W związku z tym, jak trafnie określa to Marta Olcoń-Kubicka: „W ramach wspólnoty ludzi podobnych do siebie pod

13 P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 2002, s. 579.

14 M. Marody, *Między neutralnością a zaangażowaniem. O socjologii Norberta Elias*, [w:] N. Elias, *Spółczesność jednostek*, tłum. J. Stawiński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. XXXVII.

15 M. Jacyno, *Kultura indywidualizmu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 7–8.

16 Por. M. Maffesoli, *Czas plemion. Schyłek indywidualizmu w społeczeństwach ponowoczesnych*, tłum. M. Bucholc, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

17 Por. U. Beck, *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, tłum. S. Cieśla, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2002.

18 Por. Z. Bauman, *Płynny lęk*, tłum. J. Margański, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

19 Z. Bauman, *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, tłum. J. Margański, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008, s. 7–8.

20 Warto w tym miejscu poświęcić miejsce komunitaryzmowi (inna nazwa to komunitarianizm), prądowi myślowemu, który w latach osiemdziesiątych XX wieku zyskał duże zainteresowanie, utrzymujące się do dzisiaj. Jego przedstawiciele to między innymi: A. MacIntyre, R.D. Putnam, M.J. Sandel, M. Walzer. Część z nich nie uważa komunitaryzmu za całkowicie samodzielny nurt, ale raczej za korektę liberalizmu (P. Spiewak, *Poszukiwanie wspólnot, [w:] Komunitarianie. Wybór tekstów*, pod red. P. Spiewaka, Fundacja Aletheia, Warszawa 2004, s. 5). Komunitaryzm, w odróżnieniu od liberalizmu, który kładzie nacisk na wolność, niezależność, indywidualizm jednostki, skupia się na relacjach społecznych, wspólnocie. To, kim jest dana jednostka, nie zależy wyłącznie od niej, ale też od otoczenia, w którym funkcjonuje. Komunitaryzm stanowi reakcję na pogłębiające się podziały społeczne, apatię, zanik więzi społecznych, wynikające z niedoskonałości liberalizmu. Uzdrawienie więzi międzyludzkich może przywrócić zaangażowanie obywateli w kwestie społeczne, wpłynąć na rozwój społeczeństwa obywatelskiego. Aby tak się stało, konieczne jest poczucie wspólnoty w społeczności.

pewnym względem jednostka może zmanifestować swoją wyjątkowość, dzięki podobieństwu do pozostałych członków grupy oraz rozróżnieniu własnej grupy od innych wspólnot. Paradoksalnie, ekspresja indywidualności nabiera znaczenia dopiero wewnątrz grupy ludzi podobnie odczuwających: poprzez identyfikację z nimi jednostka zaczyna rozumieć, na czym polega jej indywidualność²¹. Wracając do analizy Clarka, można zauważyć, że wymieniane przez niego poczucie istotności, stanowiące jeden z głównych elementów wspólnoty, jednocześnie jest przejawem indywidualizmu.

ŚWIĘTO NIEPODLEGŁOŚCI – NAJWAŻNIEJSZE I WYJĄTKOWE ŚWIĘTO

Postawy czy zachowania wspólnotowe ujawniają się między innymi podczas wyjątkowych, niecodziennych dla danej społeczności wydarzeń. Z jednej strony pojawiają się one w czasie katastrof, klęsk żywiołowych²². Z drugiej strony zachowania wspólnotowe można zaobserwować w czasie radosnych wydarzeń, takich jak obchody świąt lub rocznic. W niniejszym artykule omawiane są właśnie tego rodzaju zachowania obserwowane w czasie Święta Niepodległości. Główne źródło analizy empirycznej stanowią wyniki badań zrealizowanych przez NCK²³ w 2016²⁴ i w 2017²⁵ roku, które dotyczyły przede wszystkim postaw i opinii Polaków związanych z 11 listopada. Zgodnie z wynikami badań przeprowadzonych w 2016 roku, jednym z najważniejszych wydarzeń w historii Polski, jest – zdaniem respondentów – odzyskanie niepodległości.

21 M. Olcoń-Kubicka, *Indywidualizacja a nowe formy wspólnotowości*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2009, s. 38.

22 Por. W. Sitek, *Wspólnota i zagrożenie. Wrocławianie wobec wielkiej powodzi. Socjologiczny przyczynek do analizy krótkotrwałej wspólnoty*, Wydawnictwo UW, Wrocław 1997. Por. komunikat z badań CBOS-u „Co łączy Polaków” z 2013 roku, w którym klęski, katastrofy, nieszczęścia, wielkie tragedie, zagrożenia, kataklizmy, sytuacje kryzysowe były wskazywane najczęściej (12 procent respondentów) jako najbardziej łączące Polaków (patrz dalsza część artykułu).

23 Badania empiryczne to jeden z komponentów badawczej działalności NCK. Są one realizowane między innymi w celu dostarczenia pozytywnej wiedzy osobom związanym z kulturą. Por. T. Kukołowicz, R. Wiśniewski, *Badania empiryczne na rzecz polityki kulturalnej. Retrospektywa*, „Kultura Współczesna” 100/2018, s. 126–137.

24 P. Kwiatkowski, F. Jasiński, K. Jodłowski, D. Kachaniak, U. Krassowska, G. Liśkiewicz, S. Rudnicki, J. Skrzyńska, A. Trzasańska, założenia badawcze: M. Werner, T. Kukołowicz, M. Modzelewska, *Raport z badania zrealizowanego na potrzeby wieloletniego programu rządowego „Niepodległa”*, Narodowe Centrum Kultury/TNS, Warszawa 2016, <https://www.nck.pl/upload/attachments/318315/Raport%20Niepodleg%C5%82a%20NCK%20TNS.pdf> (21 stycznia 2019). W ramach badania zrealizowano między innymi sondaż na próbie 1512 mieszkańców Polski w wieku 15+ metodą wywiadu bezpośredniego wspomaganego komputerowo (CAPI – Computer Assisted Personal Interviewing). Sposób doboru próby miał charakter losowo-kwotowy. Sondaż odbywał się w dniach 18–31 lipca 2016 roku. Przeprowadzono również 10 wywiadów grupowych w pięciu miastach Polskich, w których dzieje obchodów 11 listopada kształtowały się odmiennie (Katowice, Poznań, Skarżysko-Kamienna, Toruń, Warszawa) oraz 10 pogłębionych wywiadów indywidualnych, również w pięciu miastach (w Warszawie, Katowicach, Poznaniu, Toruniu i Szczecinie), z osobami, dla których obchody rocznicy odzyskania niepodległości są osobiście ważne i związane z ich aktywnością społeczną lub pracą zawodową.

25 M. Modzelewska, Z. Maciejczak, T. Kukołowicz, R. Wiśniewski, *Świętowanie niepodległości 11 listopada 2017 roku*, Narodowe Centrum Kultury, 16 stycznia 2018, <https://www.nck.pl/badania/projekty-badawcze/raport-swietowanie-niepodleglosci-11-listopada-2017-roku> (21 stycznia 2019). W ramach badania 13–16 listopada 2017 roku za pośrednictwem GfK Polonia zrealizowano sondaż wśród 1000 mieszkańców Polski w wieku 15+ metodą sondażu telefonicznego wspomaganego komputerowo (CATI – Computer Assisted Telephone Interviewing). Dobór próby był losowy. Próba miała znamiona reprezentatywności – była kontrolowana ze względu na płeć, wiek i wielkość miejscowości. Przeprowadzono również 4 zogniskowane wywiady grupowe z uczestnikami obchodów świąt państwowych i 2 z osobami zainteresowanymi historią, ale niebiorącymi udziału w obchodach w Warszawie i w Skarżysku-Kamiennej (po 3 wywiady w jednym mieście).

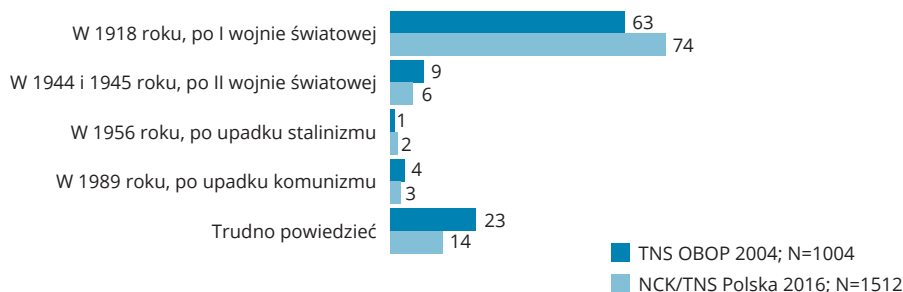

Wykres 1. Które z następujących świąt/rocznic zasługują na szczególne upamiętnienie? Proszę wybrać pięć najważniejszych, zaczynając od najważniejszego [w procentach].

N=1512. Źródło: NCK/TNS, *Raport z badania zrealizowanego na potrzeby wieloletniego programu rządowego „Niepodległa”*, Warszawa 2016.

Należy zaznaczyć, że w trakcie stu lat istnienia święta podejście do niego ulegało radykalnym zmianom. Początkowo, w czasie II Rzeczypospolitej, samo ustalenie daty budziło spory i powodowało dysputy polityczne – w końcu odzyskanie niepodległości nie było jednostkowym wydarzeniem, a procesem²⁶. Wybór padł na 11 listopada 1918 roku – dzień, w którym Rada Regencyjna przekazała władzę Józefowi Piłsudskiemu i kiedy oficjalnie zakończyła się I wojna światowa. W 1937 roku ustanowiono oficjalne święto państwowe. Początkowo nie miało ono dużego znaczenia, ale jego wzrost paradoksalnie nastąpił po zakończeniu II wojny światowej, w sytuacji formalnego zakazu obchodów. W czasach PRL-u władza starała się nadać znaczenie nowym świętom, zazwyczaj na zasadzie substytucji ustalając ich daty w okolicach „tradycyjnych świąt” w celu zmiany świadomości

²⁶ Budowa II Rzeczypospolitej stanowiła złożony i długi proces. Odbywał się on w wielu wymiarach, między innymi politycznym, kulturowym, naukowym, społecznym. Musiało upłynąć jeszcze kilka lat (ostatnie postanowienia były podejmowane jeszcze w 1923 roku), zanim w wyniku plebiscytów, powstań oraz ustalenia traktatów pokojowych ukształtowały się ostateczne granice kraju. Por. *Siłą naszego ducha jesteśmy. Eseje o Niepodległej*, red. R. Wiśniewski, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018.

Wykres 2. 11 listopada obchodzimy Święto Niepodległości. Czy może Pan (Pani) powiedzieć, kiedy nastąpiły wydarzenia, które upamiętniają to święto?

Źródło: NCK/TNS, *Raport z badania zrealizowanego na potrzeby wieloletniego programu rządowego „Niepodległa”*, Warszawa 2016.

narodowej. Mimo tych zabiegów 11 listopada przetrwał w świadomości Polaków. Od 1989 roku ponownie funkcjonuje w kalendarzu świąt państwowych²⁷.

Jak wynika z badań dotyczących Święta Niepodległości, zdecydowana większość polskiego społeczeństwa potrafi powiązać datę 11 listopada z właściwym wydarzeniem (98 procent)²⁸. Pytano o to tuż po Święcie Niepodległości, wysoki wynik mógł być więc spowodowany między innymi tym, że niedawne wydarzenie wciąż funkcjonowało w pamięci respondentów²⁹. Jednak z innych badań przeprowadzonych w różnych momentach w ciągu roku również wynika, że większość społeczeństwa wie, kiedy świętowane jest odzyskanie niepodległości.

Większość respondentów uznaje dzień 11 listopada za wyjątkowy (62,3 procenta, patrz Wykres 3). Kontrowersje budzą niektóre formy obchodów, ale nie istota święta³⁰. Trudno wskazać drugie święto, któremu przypisywane jest równie duże znaczenie i było tak dobrze rozpoznawane wśród ogółu społeczeństwa. Wyróżnia to Święto Niepodległości na tle pozostałych świąt państwowych. W sekwencji pytań osoby, które uznały ów dzień za wyjątkowy, były następnie dopytywane o uzasadnienie. Waga tego święta (37,7 procenta odpowiedzi), poczucie bycia częścią wspólnoty narodowej/duma z tego, że jest się Polakiem (14,1 procenta odpowiedzi), i możliwość spędzenia czasu z bliskimi (9 procent) – to najczęściej wskazywane odpowiedzi.

27 B. Korzeniewski, *11 listopada 1918*, [w:] *Polskie miejsca pamięci. Dzieje toposu wolności*, pod red. S. Bednarka, B. Korzeniewskiego, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2014, s. 343–358.

28 M. Modzelewska, Z. Maciejczak, T. Kukołowicz, R. Wiśniewski, *Świętowanie niepodległości...*, dz. cyt.; R. Wiśniewski, *Wstęp*, [w:] P.T. Kwiatkowski, *Odzyskanie niepodległości w polskiej pamięci zbiorowej*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018, s. 9–11.

29 Pytanie brzmiało: „Czy mógłby/mogłaby Pan (Pani) powiedzieć, jakie święto było 11 listopada?”. Zadano je w formie otwartej.

30 P. Bukalska, M. Łuczewski, *Po co nam świętowanie rocznic*, „Tygodnik Powszechny” 46/2016, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/po-co-nam-swietowanie-rocznic-63786> (21 stycznia 2019).

Wykres 3. Dlaczego był to dla Pana (Pani) wyjątkowy dzień [w procentach]?

Pytanie otwarte. N=623. Źródło: NCK, *Świętowanie Niepodległości 11 listopada 2017 roku*, Warszawa 2018.

W ramach badań zrealizowanych w 2017 roku zaplanowano również zogniskowane wywiady grupowe. Zostały one przeprowadzone zarówno wśród uczestników obchodów świąt państwowych, jak i osób niebiorących w nich udziału, ale deklarujących zainteresowanie historią współczesną. Wywiady zostały zrealizowane w Warszawie i Skarżysku-Kamiennej w celu wychwycenia różnic w postrzeganiu Święta Niepodległości między dużym a średnim miastem. Celem dyskusji grupowych było między innymi zrozumienie motywacji skłaniających uczestników do wzięcia udziału w obchodach tego święta. Jednym z motywów było poczucie wspólnoty.

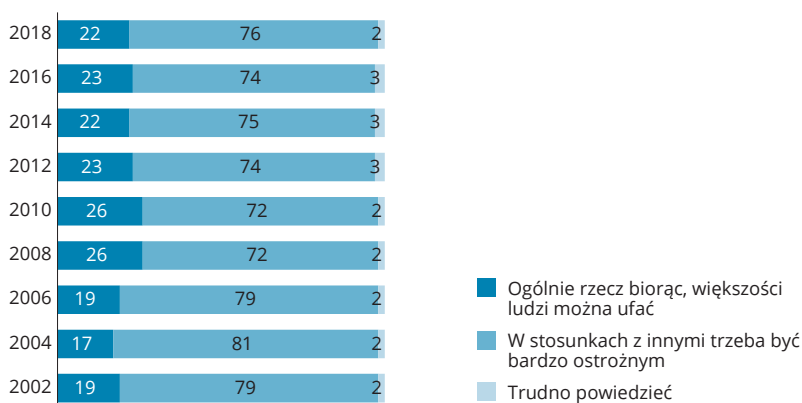
U mnie było dużo pozytywnych sytuacji. Mówię znajomym, że jest super, poczucie wspólnoty, jedności, i czasem się wzruszę i mówię: chodź, zobacz, jak można fajnie obchodzić święto. Poczucie wspólnoty to chyba jest dla mnie najważniejsze [FGI Warszawa, 18–35 lat, aktywnie świętujący].

11 listopada cieszymy się, odzyskaliśmy niepodległość po 123 latach. Naprawdę jednoczy wszystkich, bo w różny sposób potrafimy miło, fajnie spędzić czas [FGI Skarżysko-Kamienna, 36–65 lat, aktywnie świętujący].

W przytoczonych wypowiedziach, poza wskazaniem bezpośrednio motywu świętowania związanego z poczuciem wspólnoty, uczestnicy wywiadów grupowych wymieniali elementy, które definiują postawę wspólnotową: partycypację w obchodach z innymi oraz odczuwanie silnych emocji zbiorowych. Podsumowując, zarówno uczestnicy wywiadów grupowych, jak i respondenci biorący udział w sondażu reprezentatywnym, wskazywali poczucie wspólnoty jako ważny element Święta Niepodległości.

POSTAWY WSPÓLNOTOWE I POCZUCIE WSPÓLNOTY POLAKÓW A ŚWIĘTO NIEPODLEGŁOŚCI

Zgodnie z ogólnopolskim sondażem CBOS-u realizowanym od 2002 roku poziom zaufania społecznego jest w Polsce stosunkowo niski³¹. Najnowsze wyniki badań (z 2018 roku) potwierdzają wieloletnią tendencję: zdecydowanie więcej osób wyraża nieufność w stosunku do innych. Poziom nieufności jest wyższy niż podczas pierwszej edycji badania i niemal taki sam jak w badaniu z roku 2016. Spośród badanych 22 procent zadeklarowało, że większości ludzi można ufać, jednak *gros* respondentów było odmiennego zdania (76 procent).

Wykres 4. Która z dwóch opinii dotyczących życia społecznego jest bliższa Pana (Pani) poglądom [w procentach]?

Źródło: CBOS, „O nieufności i zaufaniu”, „Komunikat z Badań” 35/2018. Badanie zrealizowano na reprezentatywnej próbie 1057 dorosłych mieszkańców Polski.

W badaniach z 2013 roku ankietowani byli pytani, czy ich zdaniem Polaków więcej łączy, czy dzieli. Niemal równie często wybierano odpowiedzi „więcej dzieli, niż łączy” (40 procent) i „tyle samo łączy, co dzieli” (41 procent)³². Następnie dopytywano respondentów, jakie konkretnie czynniki łączą Polaków. Najczęściej wskazywane odpowiedzi to:

- klęski, katastrofy, nieszczęścia, wielkie tragedie, zagrożenia, kataklizmy, sytuacje kryzysowe (12 procent),
- religia, wiara, katolicyzm (11 procent),
- historia, przeszłość (10 procent),
- patriotyzm, miłość do ojczyzny, troska o dobro ojczyzny (9 procent).

³¹ CBOS, *O nieufności i zaufaniu*, „Komunikat z Badań” 35/2018, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_035_18.PDF (21 stycznia 2019).

³² CBOS, *Co łączy Polaków*, „Komunikat z Badań” BS/168/2013, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_168_13.PDF (21 stycznia 2019). Badanie zrealizowano na reprezentatywnej próbie 990 dorosłych mieszkańców Polski.

Warto przyrzeć się wskazanym przez respondentów odpowiedziom w kontekście Święta Niepodległości, tzn. zastanowić się, jakie mogą być przyczyny wspólnototwórczego charakteru Święta Niepodległości, biorąc pod uwagę czynniki najczęściej wskazywane przez respondentów jako łączące Polaków. Pierwszy jest związany z okresem zaborów, brakiem państwowości przed 1918 rokiem. Wspólne troski, chęć odzyskania własnego państwa miały charakter integracyjny. Część badanych wskazywała także na rolę Kościoła i wiary w odzyskanie niepodległości. Historia i przeszłość, jako składowe tożsamości narodowej, to elementy w oczywisty sposób łączące się z wydarzeniem odzyskania niepodległości. Patriotyzm i miłość do ojczyzny wskazywano jako powody obchodzenia Święta Niepodległości³³ (por. wykres 3). Ciekawe, że stosunkowo rzadko deklarowano „poczucie wspólnoty” (3 procent) oraz „wspólnotę interesów, wspólne problemy, wspólnotę losów” (5 procent wskazań). Porównując te wyniki z odsetkiem badanych wskazujących poczucie wspólnoty jako przyczynę wyjątkowości Święta Niepodległości (14,1 procenta)³⁴, obserwujemy istotną różnicę (por. wykres 3). Wyniki wcześniej przytoczonych badań świadczą również o niskim poziomie zaufania społecznego (por. wykresy 4 i 5). Być może poczucie wspólnoty wskazywane przez badanych jako powód wyjątkowości dnia 11 listopada wynika właśnie z potrzeby zaufania społecznego w społeczeństwie nieufności, braku poczucia wspólnoty na co dzień.

Równocześnie w badaniach zrealizowanych w 2012 roku przez TNS Polska³⁵ obchody Święta Niepodległości wskazywano najczęściej zarówno jako na te, które najbardziej łączą (18 procent), jak i na te, które najbardziej dzielą (22 procent). Czas badania (8–13 listopada 2012 roku) obejmował dzień Święta Niepodległości, uwaga respondentów była więc na nie skierowana. Dodatkowo w latach 2011–2014 podczas Marszu Niepodległości dochodziło do największej liczby zamieszek³⁶. Pytanie zadano w 2012 roku, zatem wydarzenia towarzyszące marszowi i ich wydźwięk medialny również mogły wpłynąć na odpowiedzi. Ciekawe byłoby powtórzenie tego pytania i sprawdzenie, czy zmiany, które zaszły wokół obchodów, przełożyły się na zmianę w postrzeganiu święta jako wydarzenia łączącego lub dzielącego³⁷.

Wracając do badań z 2017 roku, uczestnicy zogniskowanych wywiadów grupowych jako powód nieuczestniczenia w obchodach podawali właśnie widoczne podczas nich podziały. Były one zauważane również przez świętujących.

33 P. Kwiatkowski, F. Jasiński, K. Jodłowski, D. Kachaniak, U. Krassowska, G. Liśkiewicz, S. Rudnicki, J. Skrzyńska, A. Trzasańska, założenia badawcze: M. Werner, T. Kukołowicz, M. Modzelewska, *Raport z badania...*, dz. cyt.

34 Pytania były zadawane w różny sposób, jednak zestawienie obu pytań daje pewne wyobrażenie o poczuciu wspólnoty obecnym na co dzień i poczuciu wspólnoty w czasie Święta Niepodległości.

35 TNS Polska, *Opinie Polaków na temat obchodów ważnych rocznic*, K.073/12, Warszawa 2012, http://www.tnsglobal.pl/archiwumraportow/files/2014/03/K.073-12_Obchody-waznych-rocznic_O11a-12.pdf (24 stycznia 2019).

36 K. Malinowska, M. Winiewski, P. Górka, „Polska dla Polaków, Polacy dla Polski”. *Przekonania i preferencje uczestników Marszu Niepodległości 2015*, Centrum Badań nad Uprzedzeniami, Warszawa 2016, http://cbu.psychologia.pl/uploads/Marsz_2016.11.07v2.pdf (21 stycznia 2019).

37 W badaniach z 2018 roku zadano w tym kontekście pytanie dotyczące samego Święta Niepodległości, patrz s. 148 niniejszego tomu. Warto byłoby więc sprawdzić, czy na tle innych świąt sytuacja 11 listopada uległa zmianie, powtarzając metodologię pytania omawianą w niniejszym fragmencie artykułu.

Tabela 1. Które obchody – Pana (Pani) zdaniem – najbardziej Polaków łączą? A które najbardziej dzielą [w procentach]?

	Które obchody – Pana(i) zdaniem – najbardziej Polaków łączą	A które najbardziej dzielą?
Święto Niepodległości	18	22
3 Maja / Konstytucja 3 Maja	12	1
1 Maja	5	5
Rocznica śmierci Jana Pawła II	2	0
Inne rocznice związane z Janem Pawłem II	1	0
1 września / Wybuch II wojny światowej	1	0
15 sierpnia / Cud na Wiśle / Święto Wojska Polskiego	1	0
Katastrofa smoleńska	0	13
Powstanie warszawskie	0	1
Rocznica powstania Solidarności	0	1
Rocznica stanu wojennego	0	1

Pytanie otwarte. Źródło: Zespół Badań Społecznych OBOP w TNS Polska, *Opinie Polaków na temat obchodów ważnych rocznic*, Warszawa 2012. Badanie zrealizowano na reprezentatywnej próbie 1000 mieszkańców Polski w wieku 15+.

Ja bym wybrała się, jeśli byłyby to uroczystości, w których uczestniczenie nie wiązałoby się z pewną deklaracją co do poglądów politycznych. Jeśli święto państwowe, to powinno być ponad podziałami, bez dzielących ludzi. To wtedy tak. My 11 listopada się spotkamy, ale pewnie będą duże dyskusje, bo będą tam ludzie, którzy będą uczestniczyć we wszystkich marszach, mimo że są to osoby w moim wieku, na stanowiskach i nie będą rzucaly kamieniami, petardami. Identyfikują się z tym. My się spotkamy przy jednym stole, więc święto na pewno będzie obecne, ale aktywny udział... to święto, w którym bym nie musiała być postrzegana jako zwolenniczka konkretnej opcji politycznej, a teraz to niemożliwe. Chciałabym być Polką na tym święcie, a nie zwolenniczką PIS-u, PO itp. Nie wiem, czy za mojego życia do zrealizowania jest to [FGI Warszawa, grupa nieświętujących, osoby w różnym wieku].

A teraz 11 listopada jest takim punktem zaczepienia do manifestacji, kto po której stronie się opowiada [FGI Skarżysko-Kamienna, 18–35 lat, aktywnie świętujący].

Krytyka Marszu Niepodległości wybrzmiewała szczególnie wśród osób nieświętujących. Jest on postrzegany jako wydarzenie, które wywołuje między innymi strach, ksenofobiczne zachowania³⁸. Wśród niektórych osób negatywna ocena

³⁸ Kwestie nietolerancji, ksenofobii w Polsce (w tym skrajnych zachowań w czasie Marszu Niepodległości) są podejmowane w najnowszej literaturze. Por. J. Kajta, *Discursive strategies of Polish nationalists in the construction of the*

była spowodowana złym doświadczeniem związanym z uczestnictwem w tym wydarzeniu. Część osób postrzega dzień 11 listopada wręcz przez pryzmat negatywnych zachowań podczas marszu³⁹.

- *Ja raz uczestniczyłam w tym marszu. Popis ksenofobii. Wszyscy inni wynoście się, my jesteśmy Polakami. Coś ohydneho, jedna wielka manifestacja nietolerancji, polskiej zaściankowości.*
- *Budowanie atmosfery strachu, jeśli jest się w czymś takim w środku, to jest to niebezpieczne [...].*
- *Fajnie, że są rekonstrukcje. Mają walory edukacyjne. Czy jeśli chodzi o pieśni patriotyczne, tam można poczuć tę atmosferę prawdziwego patriotyzmu. Ale jeśli chodzi o marsz, to on najbardziej wybrzmiewa po tych świętach [FGI Warszawa, grupa nieświętujących, osoby w różnym wieku].*

Część badanych postrzega marsz jednoznacznie pozytywnie, jako okazję do zamianifestowania polskości, patriotyzmu, wspólnoty.

- *Chodzimy z żoną, nie zawsze. Czasem ona zostaje w domu, ale z chłopakami co roku, parę razy byliśmy, trafilem tam, wokół mnie też były rodziny z dziećmi. Chodzę, żeby podkreślić swoją polskość, pokazać, że pamiętam o tym święcie, żeby dzieciom przekazać, wyjaśnić, co się wtedy wydarzyło.*
- *Ja chodzę, żeby poczuć tę atmosferę, że jest się Polakiem, radość z tego, wspólnotę, ostatni marsz był dosyć spokojny [FGI Warszawa, 18–35 lat, aktywnie świętujący].*

Tworzy to interesujący, niejednoznaczny obraz obchodów 11 listopada, które, wzbudzając silne emocje, z jednej strony są postrzegane jako łączące, z drugiej – jako tworzące podziały.

Badania z 2016 roku wskazują również, że na przestrzeni lat wśród społeczeństwa zmalało poczucie wstydu z przynależności narodowej, a wzrosło poczucie dumy narodowej (patrz Tabela 2).

Narzędzie badawcze zawierało pytanie otwarte z możliwością wskazania przez respondentów, z których konkretnie wydarzeń są dumni. Odzyskanie niepodległości w 1918 roku było trzecią najczęściej wskazywaną odpowiedzią. Wyniki te świadczą o postrzeganiu tego święta (w świadomości obywateli) jako jednej z najważniejszych rocznic w historii kraju. Warto zauważyć, że w 1987 roku

other intersections, „East European Journal of Society and Politics” 3(3)/2017, s. 88–107; P. Malendowicz, *Criticism of Western civilization in the thought of nationalist parties of Central and Eastern Europe*, „Przegląd Zachodni” 4(365)/2017, s. 98–106; P. Cap, *“We don’t want any immigrants or terrorists here”: The linguistic manufacturing of xenophobia in the post-2015 Poland*, „Discourse & Society” 4(29)/2018, s. 380–398; P. Żuk, *Nation, national remembrance, and education – Polish schools as factories of nationalism and prejudice*, „Nationalities Papers” 46(6)/2018, s. 1046–1062.

³⁹ Por. T. Kukulowicz, Z. Maciejczak, R. Wiśniewski, *Wymiary uczestnictwa Polaków we współczesnej kulturze historycznej*, „Kultura Współczesna” 100/2018, s. 65–79. Zjawiska obecne w ramach obchodów Święta Niepodległości zostały przełożone na grunt relacyjnej koncepcji uczestnictwa w kulturze historycznej. Po pierwsze, autorzy wskazują program „Niepodległa” jako łączący inicjatywy różnych aktorów, między innymi instytucjonalnych, działających centralnie i lokalnie. Po drugie, dziedzictwo Święta Niepodległości podlega również ciągłym negocjacom, relacje między aktorami ulegają modyfikacjom, czego przykładem jest wspomniany stosunek części badanych do Marszu Niepodległości.

Tabela 2. Czy Pana (Pani) zdaniem były w naszej historii od początku istnienia Polski do chwili obecnej postaci/wydarzenia, z których Polacy mogą być dumni/które przyniosły wstyd dobremu imieniu Polaka [w procentach]?

Odpowiedzi:	postaci						wydarzenia					
	Duma			Wstyd			Duma			Wstyd		
	1987	2003	2016	1987	2003	2016	1987	2003	2016	1987	2003	2016
Tak	81,9	82,5	79	31,9	36,6	19	78,2	73,4	79	34,9	36,4	27
Nie	1,5	4,3	7	18,9	25	45	1,9	6,8	6	21,2	25,4	44
Trudno powiedzieć	16,6	13,3	14	49,2	38,4	37	19,9	19,9	15	44	38,3	29

1987: CBOS N = 1374; 2003: ISP PAN/Pentor N = 800; 2016: NCK/TNS Polska N = 1512

Źródło: NCK/TNS, *Raport z badania zrealizowanego na potrzeby wieloletniego programu rządowego „Niepodległa”*, Warszawa 2016.

odzyskanie niepodległości było wskazywane jako powód do dumy zaledwie przez 6,3 procenta osób, w 2003 roku było to już 13,1 procenta, najnowsze wyniki potwierdzają tę zmianę i wskazują, że jest ona trwała – 14 procent ankietowanych jest dumnych z odzyskania przez Polskę niepodległości (patrz Tabela 3).

W historii Polski można wskazać wiele postaci, które odegrały znaczącą rolę w historii kraju czy wręcz miały wpływ na wydarzenia o zasięgu międzynarodowym. Na trzecim miejscu znalazł się Józef Piłsudski, który spośród osób zaangażowanych w walkę o odzyskanie niepodległości w 1918 roku, jest najczęściej wskazywaną postacią. Pozostali „ojcowie niepodległości” sytuują się dużo niżej w tym zestawieniu. Warto zwrócić uwagę, że wymieniano także inne postaci identyfikowane z walką o wolność kraju, takie jak: Jan Paweł II, Lech Wałęsa i Tadeusz Kościuszko (patrz Tabela 4).

W sondażu z 2017 roku respondenci byli proszeni również o udzielenie spontanicznej odpowiedzi na pytanie, jakie czynności odróżniały u nich 11 listopada od typowego dnia. Pytanie dotyczyło trzech pór dnia (do godziny 10, od godziny 10 do 15 i od godziny 15 do końca dnia). Podsumowanie odpowiedzi ze wszystkich pór dnia wykazało, że najczęściej wymieniano między innymi spędzanie czasu z rodziną/ze znajomymi (53 procent) i udział w wydarzeniach zbiorowych (14 procent).

Wyniki wskazywały więc na wspólnotowy charakter spędzania 11 listopada. Warto zadać pytanie: dlaczego spędzanie czasu z rodziną/znajomymi wymieniano jako czynność, która wyróżnia 11 listopada spośród innych dni? Nie jest ona czymś niezwykłym wśród czynności składających się na codzienność, ale jednym z zasadniczych powodów może być brak czasu dla najbliższych, więc gdy pojawia się ku temu okazja, to jest to interpretowane jako wyjątkowe. Odpowiedź ta pojawiła się również w pytaniu o wyjątkowość Święta Niepodległości (por. wykres 3). Może to być też podyktowane wspólnotowym charakterem święta.

Również w wydarzeniach zbiorowych badani rzadko uczestniczą samotnie (13 procent), najczęściej wybierają się na nie z rodziną lub ze znajomymi (w sumie 87 procent). Prezentowane dane empiryczne wskazują, że 11 listopada to

Tabela 3. „Proszę wymienić kilka takich wydarzeń i powiedzieć, dlaczego Polacy mogą być z nich dumni”. Wydarzenia z przeszłości stanowiące powód do dumy według częstości wskazań [w procentach]. W tabeli uwzględniono wydarzenia wymienione przez co najmniej 3 procent badanych.

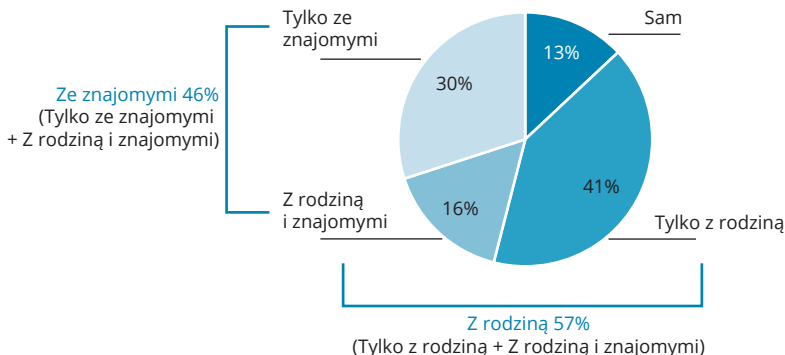
1987 (CBOS, N=1374)		2003 (ISP PAN/PENTOR, N=800)		2016 (NCK/TNS Polska, N=1512)	
Bitwa po Grunwaldem	25,6	Transformacja ustrojowa, obalenie komunizmu	19,0	Wybór Karola Wojtyły na papieża – 1978 rok	19
Powstanie warszawskie	11,9	Wybór Karola Wojtyły na papieża – 1978 rok	13,8	Transformacja ustrojowa, obalenie komunizmu	18
Postawa w czasie II wojny światowej (ogólnie)	11,3	Odzyskanie niepodległości w 1918 roku	13,1	Odzyskanie niepodległości w 1918 roku	14
Kampania wrześniowa 1939 roku	9,9	Bitwa pod Grunwaldem	12,5	Bitwa pod Grunwaldem	11
Zbrojne walki Polaków o niepodległość w XIX wieku, powstania (ogólnie)	9,3	II wojna światowa (ogólnie)	8,8	Powstanie warszawskie	11
Bitwa pod Wiedniem	8,2	Powstanie warszawskie	5,0	Sierpień 1980, powstanie Solidarności, umowy sierpniowe	9
Organizacja/walki wojska polskiego na Zachodzie	8,0	Zbrojne walki Polaków o niepodległość w XIX wieku, powstania (ogólnie)	4,6	Wydarzenia sportowe	8
Walki żołnierzy polskich w czasie II wojny (ogólnie)	7,9	Polityka zagraniczna po 1989 roku, wejście do NATO, UE	4,3	II wojna światowa (ogólnie)	7
Zwycięstwo, udział Polaków w pokonaniu Niemiec	7,1	Sierpień 1980, powstanie Solidarności, umowy sierpniowe	4,0	Zwycięstwo, udział Polaków w pokonaniu Niemiec hitlerowskich, odzyskanie wolności	7
Powstanie listopadowe	6,8	Konstytucja 3 Maja (1791), obrona konstytucji	3,9	Polityka zagraniczna po 1989 roku, wejście do NATO, Unii Europejskiej	7
Odzyskanie niepodległości w 1918 roku	6,3	Zwycięstwo, udział w pokonaniu Niemiec (1945)	3,8	Powstanie państwa polskiego, chrzest Polski	4
Powstanie styczniowe	5,5	Organizacja/walki wojska polskiego na Zachodzie	3,8	Wojna polsko-radziecka w 1920 roku	4
Konstytucja 3 Maja (1791), obrona konstytucji	5,2	Kampania wrześniowa 1939 roku	3,8	Bitwa pod Wiedniem, odsiecz wiedeńska, 1683	3
Powstania śląskie	3,9	Bitwa pod Wiedniem, odsiecz wiedeńska, 1683 roku	3,6	Konstytucja 3 Maja (1791), obrona Konstytucji	3
Ruch oporu, zorganizowanie podziemnych struktur w czasie II wojny światowej	3,1	Powstanie państwa polskiego, chrzest Polski	3,5	Zbrojne walki Polaków o niepodległość w XIX wieku, powstania narodowe (ogólnie)	3
Wybór Karola Wojtyły na papieża – 1978 rok	3,1	Wojna polsko-radziecka w 1920 roku	3,3		
Organizacja/walki Ludowego Wojska Polskiego	2,9	Powstanie wielkopolskie	3,3		
Powstanie kościuszkowskie	2,9				
Wojny ze Szwecją w XVII wieku, potop szwedzki	2,8				
Powstanie państwa polskiego, chrzest Polski	2,7				
Odbudowa kraju ze zniszczeń po II wojnie światowej	2,7				

Źródło: NCK/TNS, *Raport z badania zrealizowanego na potrzeby wieloletniego programu rządowego „Niepodległa”*, Warszawa 2016.

Tabela 4. „Proszę wymienić kilka takich postaci i powiedzieć, dlaczego Polacy mogą być z nich dumni”. Postaci z przeszłości stanowiące powód do dumy [w procentach]. W tabeli uwzględniono postaci wymienione przez co najmniej 1 procent badanych. Pogrubionym drukiem zaznaczono postaci wymieniane przez respondentów we wszystkich trzech badaniach. Kolorem wyróżniono tzw. ojców niepodległości.

1987 (CBOS, N=1347)		2003 (ISP/Pentor, N=800)		2016 (NCK/TNS Polska, N=1512)	
Tadeusz Kościuszko	35,2	Karol Wojtyła – Jan Paweł II	42,9	Karol Wojtyła – Jan Paweł II	46
Władysław Jagiełło	13,8	Józef Piłsudski	23,0	Lech Wałęsa	20
Mikołaj Kopernik	13,3	Lech Wałęsa	16,4	Józef Piłsudski	19
Józef Piłsudski	12,5	Tadeusz Kościuszko	14,4	Maria Curie-Skłodowska	8
Karol Wojtyła – Jan Paweł II	11,4	Mikołaj Kopernik	10,4	Mikołaj Kopernik	8
Jan III Sobieski	9,8	Maria Skłodowska-Curie	6,9	Tadeusz Kościuszko	6
Adam Mickiewicz	9,7	Adam Mickiewicz	6,5	Mieszko I	5
Władysław Sikorski	8,5	Władysław Jagiełło	5,9	Adam Mickiewicz	5
Karol Świerczewski	7,2	Jan III Sobieski	5,4	Jan III Sobieski	4
Bolesław Chrobry	6,7	Fryderyk Chopin	3,6	Fryderyk Chopin	4
Kazimierz Wielki	6,6	Kazimierz Wielki	3,4	Władysław Jagiełło	4
Maria Skłodowska-Curie	6,3	Mieszko I	3,3	Wisława Szymborska	4
Fryderyk Chopin	6,0	Henryk Sienkiewicz	3,0	Kazimierz Wielki	3
Władysław Gomułka	6,0	Edward Gierek	2,9	Henryk Sienkiewicz	2
Mieszko I	4,6	Stefan Wyszyński	2,4	Ignacy Paderewski	2
Henryk Sienkiewicz	4,4	Bolesław Chrobry	2,4	Bolesław Chrobry	2
Kazimierz Pułaski	3,3	Wisława Szymborska	2,0	Wincenty Witos	2
Wincenty Witos	2,5	Władysław Sikorski	1,6	Władysław Sikorski	1
Wojciech Jaruzelski	2,5	Wojciech Jaruzelski	1,6	Jan Kochanowski	1
Ignacy Paderewski	2,1	Czesław Miłosz	1,3	Czesław Miłosz	1
Bolesław Bierut	2,0	Juliusz Słowacki	0,9	Stefan Wyszyński	1
Jan Henryk Dąbrowski	2,0	Jan Matejko	0,9	Roman Dmowski	1
Władysław Łokietek	1,7	Stefan Batory	0,9	Jerzy Popiełuszko	1
Stefan Wyszyński	1,5			Władysław Anders	1
Stefan Czarniecki	1,4			Zbigniew Religa	1
Józef Poniatowski	1,3			Kazimierz Pułaski	1
Stefan Batory	1,2			Jan Matejko	1
Juliusz Słowacki	1,2			Tadeusz Mazowiecki	1
Jan Matejko	1,0			Wojciech Jaruzelski	1

Źródło: NCK/TNS, Raport z badania zrealizowanego na potrzeby wieloletniego programu rządowego „Niepodległa”, Warszawa 2016.

Wykres 5. Z kim uczestniczył (uczestniczyła) Pan (Pani) w wydarzeniu publicznym 11 listopada 2017 roku?

N=126. Źródło: NCK, *Świętowanie Niepodległości 11 listopada 2017 roku*, Warszawa 2018.

święto, w którym Polacy chcą uczestniczyć w gronie najbliższych. Kolejny raz znajdujemy więc w wynikach badań potwierdzenie wspólnototwórczego charakteru Święta Niepodległości.

W listopadzie ubiegłego roku była obchodzona szczególna, setna, rocznica odzyskania przez Polskę niepodległości. W jej kontekście NCK zrealizowało kolejne badania dotyczące 11 listopada⁴⁰. Na razie dysponujemy tylko komunikatem prezentującym wstępne wyniki⁴¹. Jednak już na tej podstawie można stwierdzić, że utrzymuje się wspólnotowy charakter święta. Dla wielu był to wyjątkowy dzień (75 procent wskazań⁴²). Większość osób stwierdziła, że święto to miało dla nich charakter łączący (72 procent przy 16 procentach uważających, że bardziej dzieli, niż łączy⁴³). Wydarzenie wywołało w ludziach szczególne emocje (59 procent⁴⁴). Zwykle były one pozytywne, tj. dumą, radością, wzruszeniem, ale wymieniano również strach. Szczególnie interesujące byłoby zatem pogłębione zbadanie wątku wspólnoty w kontekście setnej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości. Wydaje się, że jest to ważny wątek w dalszej eksploracji tematu świętowania 11 listopada.

⁴⁰ Badanie zostało zrealizowane przez firmę Kantar Public na próbie 1000 mieszkańców Polski w wieku 15+. Zastosowano w nim metodę CATI (wspomagany komputerowo wywiad telefoniczny). Próba była reprezentatywna (kontrolowana ze względu na płeć, wiek, wielkość miejscowości zamieszkania). Sondaż przeprowadzono w dniach 13–15 listopada 2018 roku.

⁴¹ M. Modzelewska, T. Kukołowicz, *Obchody 100. rocznicy odzyskania niepodległości oczami Polaków. Komunikat z badań*, Warszawa 2018, <https://www.nck.pl/badania/aktualnosci/obchody-100-rocznicy-odzyskania-niepodleglosci-oczami-polakow> (21 stycznia 2019).

⁴² Pytanie brzmiało: „Czy był to dla Pana/Pani wyjątkowy dzień?”. Respondent mógł odpowiedzieć „tak” lub „nie”.

⁴³ Pytanie brzmiało: „Czy w Pani/Pana opinii obchody 11 listopada bardziej łączą czy dzielą?”. Respondent miał do wyboru odpowiedzi: „bardziej łączy” lub „bardziej dzieli”.

⁴⁴ Pytanie brzmiało: „Czy w dniu 11 listopada odczuwał (odczuwała) Pan (Pani) szczególne emocje?”. Respondent mógł odpowiedzieć „tak” lub „nie”.

PODSUMOWANIE

Zarówno w ramach rytuałów społecznych, obchodów, jak i samego wydarzenia odzyskania niepodległości obserwujemy postawy wspólnotowe. Poczucie wspólnoty obecne podczas Święta Niepodległości, według koncepcji Clarka, opiera się na sentymentach, a przede wszystkim na solidarności. Weryfikują to pozytywnie wyniki badań. Przede wszystkim poczucie wspólnoty jest identyfikowane przez Polaków i wskazywane jako powód wyjątkowości dnia 11 listopada. Święto Niepodległości jest elementem stymulującym dumę narodową, towarzyszą mu głównie pozytywne emocje, jest spędzane w gronie najbliższych, a znaczny odsetek społeczeństwa uczestniczy wtedy w wydarzeniach zbiorowych, realizując potrzebę restytucji tożsamości narodowej. Święto Niepodległości uznawane jest za jedno z najważniejszych w świadomości społecznej. Sprzeciw budzą niektóre formy obchodów, ale nie istota święta. Dodatkowo, w społeczeństwie ryzyka, charakteryzującym się niskim poczuciem zaufania społecznego na co dzień, obchody 11 listopada mogą być postrzegane jako wydarzenia o charakterze wspólnotowym.

BIBLIOGRAFIA (WYBÓR)

- Bauman, Zygmunt. *Płynny lęk*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2008.
- Bauman, Zygmunt. *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2008.
- Beck, Ulrich. *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 2002.
- Bednarek, Stefan, Bartosz Korzeniewski, red. *Polskie miejsca pamięci. Dzieje toposu wolności*. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2014.
- Jacyno, Małgorzata. *Kultura indywidualizmu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.
- Kopczyk, Michał, red. *Wspólnoty opisane. Zjawisko wspólnotowości w perspektywie interdyscyplinarnej*. Bielsko-Biała: Wydawnictwo Naukowe ATH, 2011.
- Kwiatkowski, Piotr, Filip Jasiński, Krzysztof Jodłowski, Dorota Kachaniak, Urszula Krasowska, Grzegorz Liśkiewicz, Seweryn Rudnicki, Joanna Skrzyńska, Anna Trząsalska. *Raport z badania zrealizowanego na potrzeby wieloletniego programu rządowego „Niepodległa”*. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury/TNS, 2016.
- Maffesoli, Michel. *Czas plemion. Schyłek indywidualizmu w społeczeństwach ponowoczesnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- Mikołajewska, Barbara. *Zjawisko wspólnoty*. New Haven: The Lintons' Video Press, 1999.
- Modzelewska, Marlena, Zuzanna Maciejczak, Tomasz Kukołowicz, Rafał Wiśniewski. *Świętowanie Niepodległości 11 listopada 2017 roku*. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2018.
- Śpiewak, Paweł, red. *Klasyczne teorie socjologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- Wiśniewski, Rafał. „Wstęp”. W: Piotr T. Kwiatkowski. *Odzyskanie niepodległości w polskiej pamięci zbiorowej*. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2018.
- Wiśniewski, Rafał, red. *Siłą naszego ducha jesteśmy. Eseje o Niepodległej*. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2018.

Data wpłynięcia: 31 lipca 2018 r. Data zatwierdzenia do druku: 26 marca 2019 r.

THE INDEPENDENCE DAY IN THE PROCESS OF RESTITUTING COMMUNITY ATTITUDES AMONG POLES

Community is a conceptual category that originated from social sciences. However, from the cognitive and analytical point of view no universal definition of the term is available. Problems arise with respect to the definition framework of the category and ambiguity of theoretical concepts regarding the function and substantial state of community. Ideologically, it is frequently perceived as a desirable state, which makes an axiologically neutral analysis rather difficult. Studies of the National Centre for Culture Poland show that sense of community is one of the reasons why Poles celebrate their Independence Day. The article discusses the idea of community attitudes based on David B. Clark's analysis and the results of the 2016 and 2017 surveys of Poles' attitudes to and opinions on this holiday.

SŁOWA KLUCZOWE: wspólnota, indywidualizm, Święto Niepodległości, solidarność, poczucie istotności

KEY WORDS: community, individualism, participation, Independence Day, pride, solidarity, axiology, sense of importance